Кыргыз Улуттук

МАНАС ОРДО

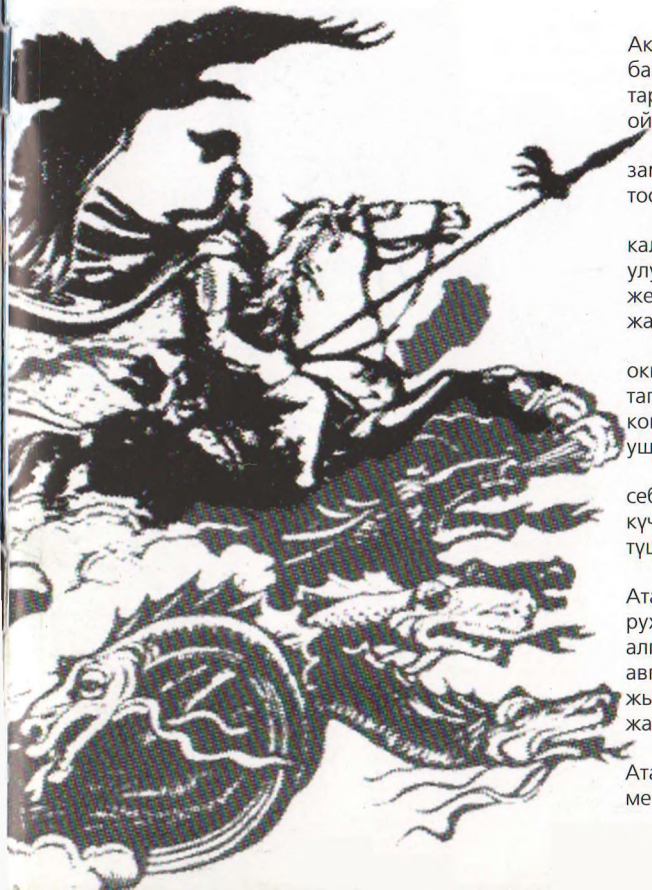
комплекси

Кыргыз Улуттук Манас Ордо комплекси

Куш келиңиздер, ыйык Манас Ордого!

Кыргыздар 2200 жыл илгери эле жер бетинде жашап келгендиги талашсыз. Академик В.В.Бартольд «Кыргыздар» деген эмгегинде «Кыргыздар Орто Азиянын эң байыркы элдеринин бири. Азыркы убакта Орто Азияда жашап жаткан элдердин ичинен тарыхта аты ушунча эрте жолуккан бир да эл жок болуш керек» деп баса белгилейт. Бул ойлорунда Бартольд Кытай булактарына таянат.

Чындыгында, Кытай булактары берген кабарларга караганада кыргыздар биздин заманга чейинки III кылымдын акырынан тартып 1-кылымдын орто ченинде Саян тоосунун түндүк тарабындагы Енисей дарыясынын өрөөнүндө жашаганы айтылат.

Элдин башын кошуп кыргыздарга кагандык кылууда, тарыхка аты белгилүү болуп калган Барсбек, Ынанчы Алп билге сыяктуу зор инсандар өз учурунда кыргыздардын улуу мамлекетин түптөшкөн. Бул мезгилде кыргыздар Алтайдан азыркы жашап жаткан жерибизге чейинки жерлерде жашагандыгы кытайдын санжыра, тарыхтарында жазылып калган.

Мына ушул жерден тарых менен «Манас» эпосун салыштыра келсек, көп окшоштуктардын бар экенин байкайбыз. «Манас» эпосунда айтылгандай: «Кулаалы таптап куш кылдым, курама жыйып журт кылдым» - деп Манас Атабыз элдин башын кошуп, бирөөнүн көзүн каратпай, өз алдынча мамлекет түптөгөндүгү ооздон-оозго өтүп ушул доорго жеткенин тарых далилдеп турат.

Нечен кылым өтсө да тилибиз өзгөрбөй ушул мезгилге жетишине да «Манас» эпосу себепкер десек болот. Анткени атадан балага уланып, кандайдыр бир улуу кереметтин күчү менен айтылган улуу эпос кумдай куюлган жылдардын аралыгында кагаз бетине түшүрүлбөй, залкар манасчылардын арты менен биздин доорго жетип отурат.

Таластагы Манастын күмбөзү-кыргыз элинин эзелтеден калган көөнөргүс Атамурасы. Айкөлдүн Ордосу-Кыргыз Улуттук Манас Ордо комплекси - Кыргызстандын рухий биримдигинин жана көз карандысыздыгынын символу. Көркөмү көз жоосун алган бүгүнкү Манас Ордо Бириккен Улуттар Уюмунун колдоосунда 1995-жылы 25-29-августта Айкөлдүн ордосунда эл аралык деңгээлде өткөрүлгөн улуу дастаныбыздын миң жылдыгында түптөлгөн. Ошондон бери мамлекетибиздин түздөн-түз камкордугунун жана зыяратка келип жаткан жалпы элдин көрсөткөн көмөгүнүн астында өнүгүп келатат.

Урматтуу мейман, бул китепче Сизди мына ушул, элибиз эзелтеден ыйык санаган Атамазарыбыз-касиеттүү Манас Ордо боюнча экскурсияга алып жөнөйт. Анда биз менен болуңуз.

Босого

Ыйык жайдын босогосу

Улутубуздун ыйык жайынын астанасы кылкылдаган кыйсыпырлуу кылым кыйырларында элдин эркиндиги, жердин бүтүндүгү үчүн жүрүп турган кандуу кармаштарда кыргыздын эрендери, берендери башына кийген туулганын элесин берген башкы аркадан башталат. Кабатталган үч туулга үчилтиктин - «Манас», «Семетей», «Сейтек» эпосторунун символикалуу берилиши. Элибиз басып өткөн тарыхын, санжырасын, дүйнө-өмүргө болгон ой-жорумун, келечекти күткөн мүдөө-максатын мына ушул үчилтиги баш болгон эпикалык чыгармаларында уламалап ооз эки айтып укумунан тукумуна өткөрүп келген. «Манас» эпосу кыргыз генийинен жаралган адаатын эпикалык маданиятынын туу чокусу. «Манас» өзүнүн көлөмү жагынан индустардын «Махабхаратасынан» 2,5 эсеге, фарс элинин «Шах-Намесинен» 5 эсеге, гректердин «Илиада» жана «Одиссея» эпосторун бирге кошкондогусунан 20 эсеге чоңдук кылат. Мына ушул күндө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын кол жазмалар фондусунда түрдүү манасчылардан жазып алынган 60тан ашык варианттары сакталып турат.

Манас таануу борбору

Китепканада

Административдик имарат

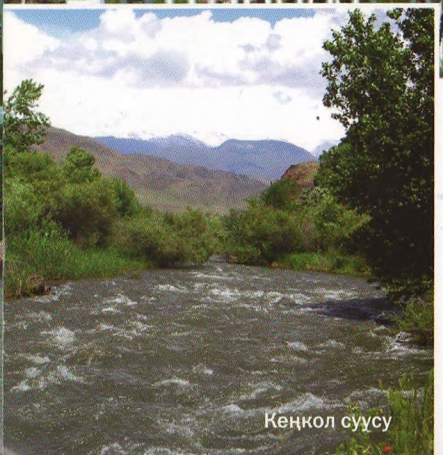
Ыйык жайдын босогосунун кирүү-чыгуу жолдору элдик ээлки ырасым, жөрөлгөгө ылайык салынган. Босогонун тирөөчтөрүнүн оң-солунан айланта салынган жан жолдор кыргыздын ак өргөөсүнүн «эр жак» (сол жак) жана «эпчи жак» (оң жак) ырасымын эске салат. Кыргыз элинде ак өргөөгө киргенде эркектер сол тарабына, аялдар оң тарабына отурушкан.

Андан ары жол уласаңыз, сол тарапта Кыргыз Улуттук Манас Ордо комплексинин административдик имараты жайгашкан. Төбөсүндө Кыргыз Республикасынын Кызыл туусу желбирепт турат.

Кийинки имарат «Манас таануу борбору» деп аталат. Анда улуу эпостун бардык басылыштарынан баштап, элибиздин эпикалык чыгармаларынан, «Манас» эпосун изилдөөгө алган эмгектерден, улуттук жана дүйнөлүк жазуучулардын, жергиликтүү жазуучулардын чыгармаларынан турган китепкана жайгашкан.

“Кырк Чоро” көпүрөсү

Кеңкол суусу

Борбордо ЮНЕСКО колдоого алган кыргыз элдик ооз эки чыгармачылыгын өркүндөтүү долбоору каржылаган жаш манасчылар мектеби иштейт. Мектептин катышуучулары манас айтуу өнөрүн үйрөнүшөт. Долбоордун ишин жүргүзүүдө белгилүү драматург Бексултан Жакиевдин эмгеги чоң.

Оң жакта - автоунаа токтоочу жай. Бир мезгилде 300 автоунаа сыят.

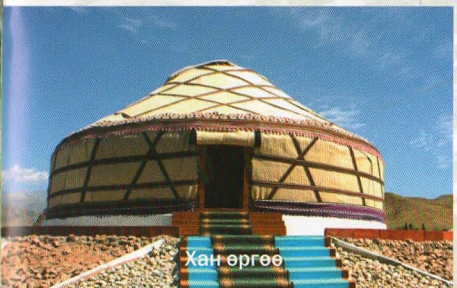
«Кырк-Чоро» көпүрөсү кабылан Манастын кылкылдаган черүүсүн баштаган Кырк Чоросунун кырк найзанын жана калканынын элесинде жасалган. Көпүрөнүн алдынан Манас Атабыз эли-жерин коргоого жан-жоросу менен аттанганда далай ирет колун малып, жүзүн чайыган Кеңкол суусу күрпүлдөп агып жатат.

Куш келиниздер!

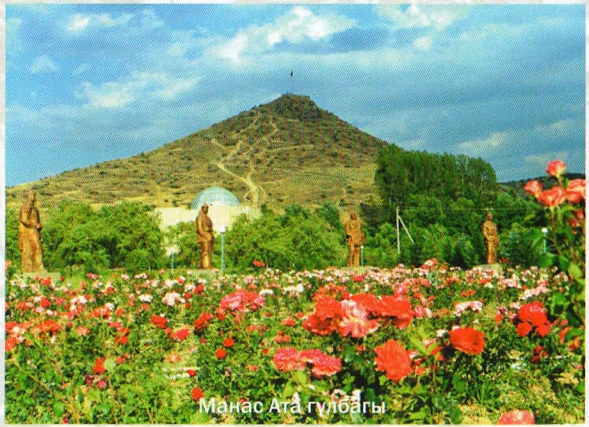
КРнын Президенти К.Бакиев Зыяратта

Хан өргөө

Комплекстин кызматкерлери: улуттук кийим кийишкен сурайылдай суйкайган кыз-келиндер, чоролордой жигиттер өкмөттүк делегацияларды, расмий адамдарды сыйлуу меймандарды, жамааты менен келген зыяратчыларды ушул көпүрөнүн этегинен нан, туз сунуп тосуп алышат.

Сол тарапта сөөрүдө «Манас» эпосунун миң жылдык улуу тоюнан калган таберик он эки канат хан өргөө тигилип турат. Ал Таластын колунан көөрү төгүлгөн ондогон кол өнөрчүлөрүнүн эмгегинен жаралган.

Манас Ата гүлбагы

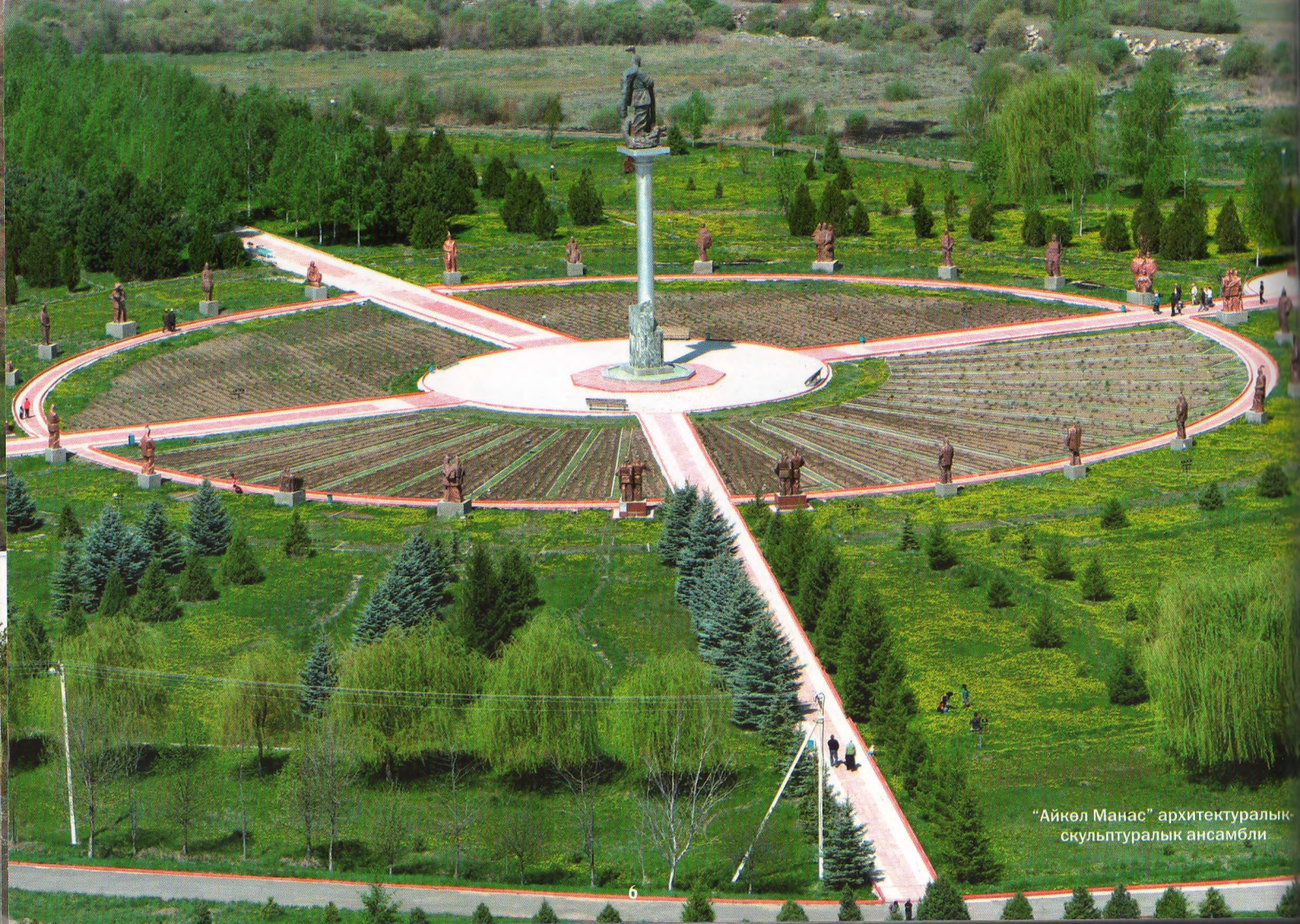

Оң тарапта «Манас Ата гүлбагы» жатат. Манас Ата ордосун гүлзардын борбору десек болот. Ал 2000 түптөн ашык түркүн түс розаларга чулганган. Гүлбакта бак-даракгардын 80 ден ашык түрү өстүрүлөт.

Төрт гектар жерди ээлеген гүлбактын ирегесинде көркөм сөөрүчөдө отурушкан манасчылар меймандарга манас айтып беришет, дастанчылар комузду күүгө салып, элдик дастандардан төгүшөт.

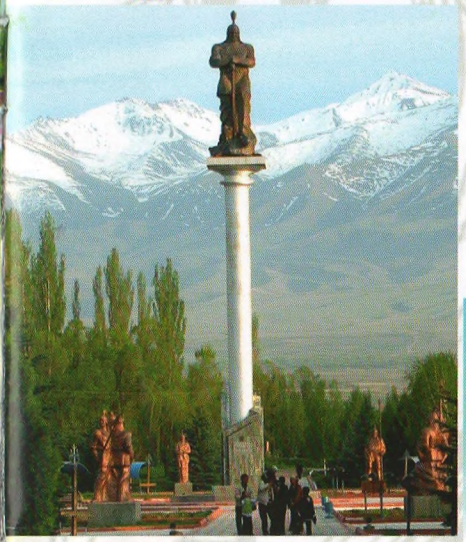

"Айкөл Манас" архитектуралык-
скульптуралык ансамбли

“Айкөл Манас” архитектуралык-скульптуралык ансамбли

«Айкөл Манас» архитектуралык-скульптуралык ансамбли

Алтын менен күмүштүн,
Ширөөсүнөн бүткөндөй,
Асман менен жериңдин,
Тирөөсүнөн бүткөндөй,
Айың менен Күнүңдүн,
Бир өзүнөн бүткөндөй,
Ай алдында дайранын,
Толкунан бүткөндөй,
Асмандагы Ай, Күндүн,
Жаркынынан бүткөндөй,
Асты калың кара Жер,
Буга жердигинен түткөндөй.

Жаш манасчылардын көкүрөктө, улуттук рух-жигерди ташытып, көөдөнгө канат байлаткан манасын уккандан кийин меймандар кызыл-тазыл брусчаткалар төшөлгөн дайрадай кенен жол менен «Айкөл Манас» архитектуралык-скульптуралык ансамбилине бет алышат. Ансамбль «Манас ата» гүлзар багынан чок ортосунан орун алган. Оңдо Бакай менен Канықейдин, солдо Ак-Балта менен Кошойдун занкайган айкелдери. Андан ары чоң айланада биринен бири эр болгон биринен бири шер болгон Кырк Чоронун айкелдери кетет тегерете: «Андай бетин нур чалган» Азис хандын Алманбет, «көк рапс тон кийген» Акбалтанын Чубагы, «атка жеңил тайга чак, чыкканактай эр» Сыргак - үчөө бир турат.

Бакай баба, Канықей эне

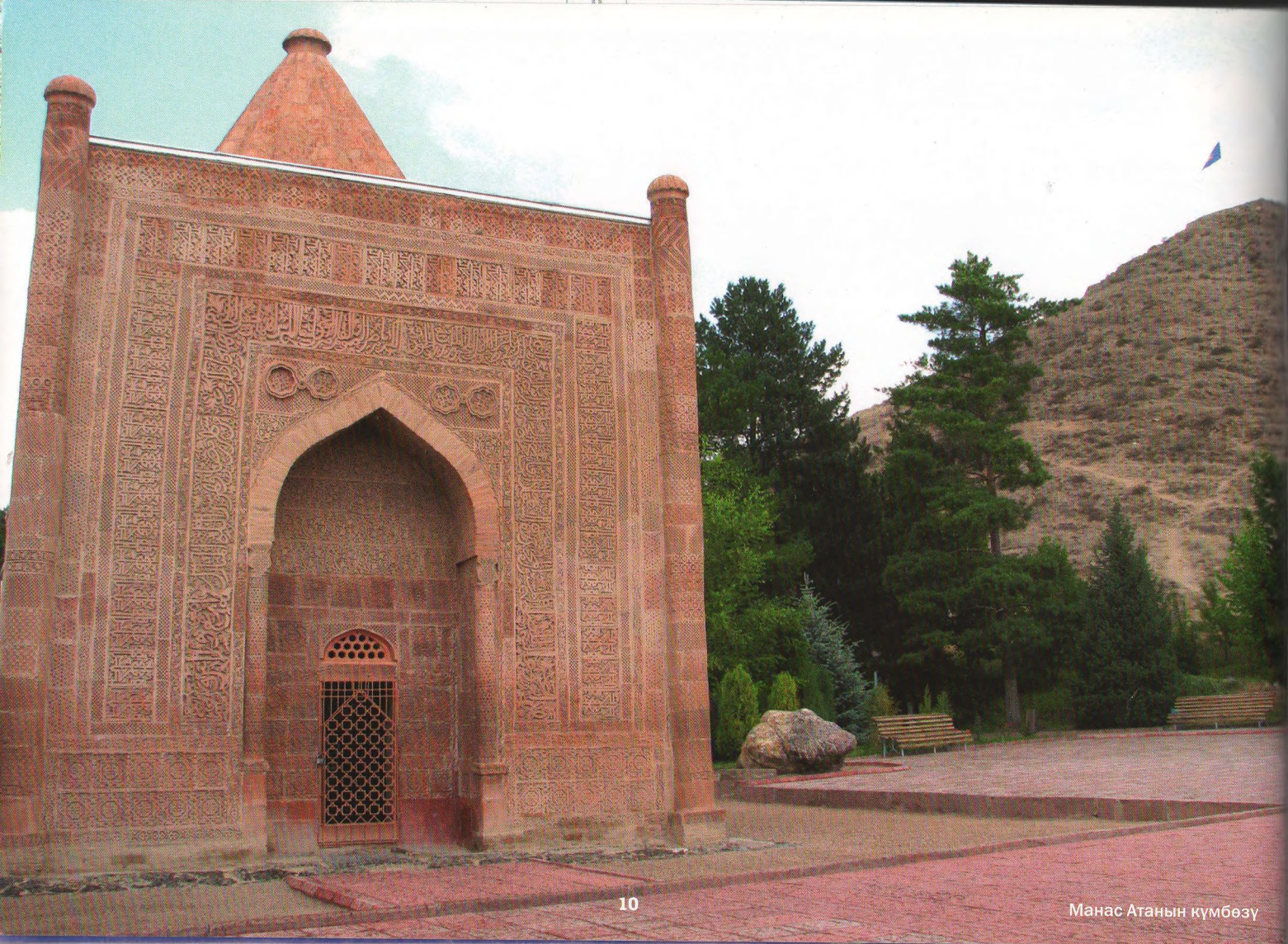

Акбалта менен Кошой

Алмамбет, Чубак, Сыргак

Манас Атанын күмбөзү

Манас Атанын күмбөзү - улуттук комплекстин жүрөгү

Зыяратта

Зыяратка келген адамдар Манас Атанын касиетине таазим этип, табынып, улуу рухтарга багыштап куран түшүрүп, көкүрөктөрүндө багып жүргөн асыл мүдөө-тилектерин Алла Тааладан кабыл болушун дил уютуп тилек кылышат. Жан дүйнөлөрүн акактай агартып, жан-дүйнөлөрүн рух күчүнө ширетип, канат-жигер байлашат. Теңир жалгап, Манас атанын касиети даарып, тилек максаттар орундалышын тилешет.

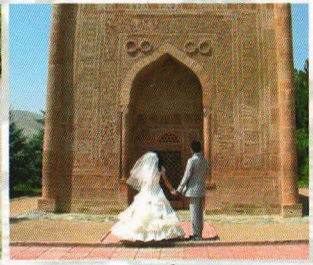
Нечендеген кылымдардан бери кыргыз эли Манас Атанын ыйык рухуна, ыйык күмбөзүнө табынып, зыярат жасап келишкен. Мындан ары да кылымдарды карытып ал ыйык таазимди жасай беришет. Анткени Манас руху түбөлүктүү, Теңирдин кыргыз элине тартуу кылган чексиз табериги, ыйык жана баа жеткис руханий дөөлөтү. Кыргыз баласы төбөсү менен көктү жирегендей, буту менен жерди жирегендей күч кубатуу абалга жетсе дагы Теңирдин мээри түшкөн касиеттүү Манас Атанын ыйык рухуна ар дайым таазим этип, табынып туруусу жөндүү.

Аккуланын мамысы, акыры

Өзгөчө кызыр даарыган, Теңирдин кудурети, рухтардын күчү менен манасчы болгон залкар инсандар тээ илгертен Манас Атанын күмбөзүнө келишип, табынып турушкан. Азыркы учурда да ошондой касиет жөндөмгө эгедер инсандар да ар дайым ошол ыйык салтты улантып келишет. Алар Манас Атанын рухуна, бардык рух күчтөрүнө табынганда мурдагы нечендеген залкар манасчылардын рух күчтөрү колдоп, эбегейсиз күч жигерге, илхамдык касиетке эгедер болуп, оргуштаган таланттарына канат байлап, Манасты жеңил айтып калышкандыктарын баса белгилешет.

Кайыпка жолуккан касиеттүү адамдар илгери күмбөздүн алдында зикир чалып, улуу рухтардын күчү менен Теңирдин кудурети аркылуу ал дүйнө, бул дүйнөнүн акылга сыйбаган кереметине, бир туруп ай ааламга, бир туруп Жер менен Көктүн ортосундагы табышмактуу, сырдуу терең дүйнөгө чабытташып, сүңгүшкөн.

Күмбөздү СССР илимдер академиясынын археология институтунун А.Н.Бернштамдын жетекчилиги менен Жети Суу археологиялык экспедициясы экинчи ирет казган. Казуу учурунда табылган сөөктөн тышкары дагы эки жыгач табыт чыккан. Ал табыптардын деңгээлинен төмөнүрөктөн дагы эки сөөк чыккан. Чыгыш тарабындагы табыт менен катар 1937-жылы изилденген батыш тарабындагы кыш менен жабылган, ал эми көрдүн казанагында 11 метр тереңдиктен бою 2 метрден ашык, баш сөөгү чоң, эркек кишинин сөөгү табылган. Антропологиялык изилдөөлөрдүн аныктамасы боюнча ал эркек адамдын сөөгү боюнун узундугу 2,50-2,60 метр келген, баш сөөгү өзгөчөлөнгөн, 55-60 жаш куракатагы мезгилинде кайтыш болгон деген аныктама бар.

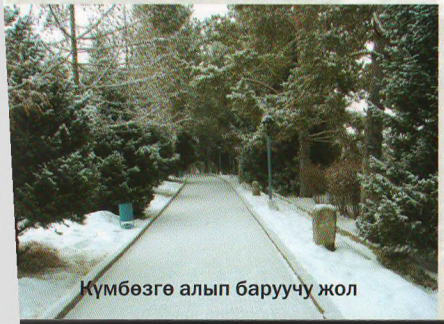
Манас Атанын төлгө ташы

Ал окумуштуулар Манастын сөөгү деген бүтүмгө келишкен. 1961-жылы Манастын күмбөзүн калыбына келтирүү иштери боюнча алгач архитектор Е.Нусов долбоор даярдап, 1968-1970 жылдарда жетекчилик кылган топ ишке ашырган. 1993-95-жылдары "Манас" эпосунун 1000 жылдыгына карата "Кыргызреставрация" бирикмеси тарабынан реставрация толук жүргүзүлгөн. Күмбөз нечендеген кылымдар бою талкаланып, бүлүнбөй, аба-ырайынын ар түрдүү жагдай, шарттарына туруштук берип, ата-бабаларыбыздын таберик эстелиги катары муундан мууна ыйыктыктын символу болуп келатат.

Ошентип Манас атанын ыйык күмбөзү касиеттүү мазар болуп, кылымдарды карытып келүүдө. Миндеген жылдар бою кыргыз эли күмбөздү ыйык тутуп, аздектеп, урматтап-сыйлап, улуу таазим менен сыйына беришмекчи. Күмбөздүн жанына жайгаштырылган Манастын төлгө ташы, Аккуланын мамысы, Аккуланын акыры, Чачыкейдин ташы күмбөзгө таасирдүү кошумча руханий күч берип тургансыйт.

Күмбөзгө алып баруучу жол

Манас Ата күмбөзү

Зыяратта

Күмбөздү илимий иликтөө, реставрациялоо ишине хронологиялык мүнөздө көз чаптырсак төмөндөгүдөй:

1893-1894-жылдарда академик В.В.Бартольд "Орто Азияга келгендеги отчет" деген илимий эмгегинде Манастын күмбөзүнө кеңири токтолгон. 1907-жылы А.С.Колесникова тарабынан күмбөз биринчи жолу сүрөткө тартылып алынган. 1973-жылы Манас күмбөзү мамлекеттик коргоого алынган. Ушул эле жылы Совет Өкмөтү тарабынан тарых изилдөөчү П.П.Иванов илимий иштерди жүргүзгөн. 1975-жылы искусство жана жаратылыш эстеликтерин коргоо боюнча орто Азия комитети тарабынан окумуштуу М.Е.Массон күмбөздө изилдөө иштерин жүргүзгөн. Алгач, 1937-жылы профессор Б.М.Зима археологиялык казуу иштерди жүргүзгөн. 1938-жылы профессор А.А.Бернштамдын жетекчилиги менен күмбөздө экинчи ирет археологиялык казуу иштери жүргөн. Аталган ишти СССР илимдер Академиясынын Жетисуу археологиялык экспедициясы ишке ашырган 1944-жылы 4-августта Талас райондук кеңешинин депутаттарынын аткаруу комитетинин жана Талас райком партиясынын борборунун чечими менен "Манас" күмбөзүн сактоо жана оңдоо иштерине 6871 сом 55 тыйын бөлүнгөн. 1961-жылы В.Е.Нусов "Манастын күмбөзүн" реставрациялоонун долбоорун сунуш кылган. 1968-1970-жылдары күмбөздү реставрациялоо иштери ийгиликтүү жүргүзүлгөн. 1976-жылы 24-декабрда Кыргыз ССРинин Министрлер Советинин №672 токтому менен "Манас күмбөзүнүн алдында адабий-этнографиялык музей уюштурулган. 1980-ж.08.09.-Талас райондук Кеңешинин депутаттарынын аткаруу комитетинин №276-чечими менен "Манас" күмбөзүнүн алдындагы адабий-этнографиялык музейинин курулушу башталган. 1991-ж.-Манастын күмбөзүнүн алдындагы адабий-этнографиялык музейдин базасында "Манас" музей-коругу түзүлгөн. 1992-ж.13.06.-"Манас" эпосунун 1000 жылдыгын өткөрүү боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Указы чыккан. 1993-ж.13.09.-Талас райондук акимчилиги тарабынан "Манас" музей-коругун жаңылдандыруу-көрктөндүрүү үчүн 4га жер кошумча бөлүнүп берилген. 1995-ж.-"Манастын күмбөзү" Маданият министрлигинин алдындагы реставрациялоо мастерскаясынын адистери, жетекчиси Б.В.Поманскин тарабынан толук реставрацияланган. 1995-ж.29.08.-Таласта "Манас" музей-коругунда "Манас" эпосунун 1000 жылдык мааракеси өткөн. 1996-ж-"Манас" музей-коругу-Мамлекеттик "Манас Ордо" комплекси болуп кайрадан түзүлгөн. 2001-ж.24.03.-"Манас Ордо" мамлекеттик комплексине Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн алдындагы улуттук "Манас Ордо" комплексинин статусун берүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Президентинин Указы чыккан. 2005-2006-жж. -"Манастын" күмбөзү реставратор Жаныбек Садыбакасов тарабынан кайрадан толук реставрацияланган.

"Манас" эпосунун музейи

“Манас” эпосунун фольклордук-этнографиялык музейи

Чет тилдерде басылган “Манас” эпосу китептери

Кыргыздын мамлекеттүүлүгүнүн (IX-X к.) картасы

Таластан табылган орхон ташы

Улуттук конуштагы зыяратчыларды жана туристтерди өзүнө тарткан өзгөчө жайдын бири-“ Манас” эпосунун тарыхый-этнографиялык музейи.

Музей эки кабаттан турат. Музейде конференц-зал, баяндамачылардын, көзөмөлдөөчүлөрдүн бөлмөлөрү жана белектер салуучу бурч бар. Босогонун оң тарабында Орхон-Энесай жазуусуна мезгилдеш Талас жазуусу бар таш жез алкактын ичине коюлган. Анда “Бул Улан-ысымындагы чоро, Отуз чоронун башы” деп жазылган. Бүгүнкү күндө Орхон-Энесай жазмалары бетине чегилген 40тан ашык таштар белгилүү болсо, анын 12си Таластан табылган. Музейдеги жазуу Талас шаарынын чыгыш тарабынан табылган 5 таштын бирөөсү. Калган төрт таштын бирөөсү ушул күндө КРнын мамлекеттик тарых музейинде, бирөөсү Кыргыз улуттук университетинде сакталып турат. Ал эми таштардын экөөсү четте бирөөсү Россия Федерациясынын “Эрмитажында” сакталып турат, дагы бири фин окумуштуусу Каллаур тарабынан Хелсинкиге алып барылып, тарых музейине коюлган.

Инв.
ИН

Алп манасчы С.Каралаев

Алп манасчы С.Орозбаков

Музейдин кабаты беш бөлүктөн турат. Кире бергенде сол тарапта дубал бетине Кыргызстандын улуу держава мезгилиндеги (IX-X г) мамлекеттүүлүгүнүн картасы жасалган. Бул картадан зыяратчылар, туристтер кыргыздардын орто кылымдагы улуу дөөлөтүн көрүп, сезип, туюшат. Кыргыз тарыхын терең изилдеп үйрөнгөн окумуштуу, академик А.Н.Бернштам бул туурасында минтип жазган:" Сибирдеги зор Енисей дарысынын өйүз-бүйүзүндө кыргыз урууларынын-бул жердеги байыркы калктын өргөөлөрү каз катар созулат. Бул өз доорундагы (VI-X кылымдардагы) алдыңкы кубаттуу мамлекеттердин бири болгон" Чыгыш тарыхын казып изилдеген таанымал академик В.В.Бартольд болсо бул туурасында: "Бул мезгилде Кыргыз мамлекети Орто Азиянын чыгыш бөлүгүндөгү көчмөн мамлекеттин күчтүүлөрүн бирине айланган" деп жазган.

Кийинки бөлүм - Кыргыздын дөөлөттүү тарыхын укумдан тукумга уламалап айтып ушул мезгилге жеткирген улуу таланттарга -манасчылага арналган.

Грек элинин "Илиада" менен "Одиссеясын" алгач айтышкан Демодок менен Фемий өздөрү Троя согушунун катышучулары болушкан экен. Индус элинин "Махабхарата", " "Рамая" эпосторун түзүп жана айтышкан. Вьяса менен Вальмики ошол окуяга өздөрү катышышкандыгы айтылып, жазылып келатат. "Кулаалы таптап куш кылган, курма жыйнап журт кылган", кыргыз мамлекеттүүлүгүн түптөп, бекемдеген Айкөл Манастын эли-журтунун эркиндиги үчүн душмандар менен салгылаштарын, эли-жеринин өсүп-өнүгүшү үчүн кылган кызматтарын, Кырк Чоросунун бири катары өзү жанында жүрүп, кандуу согуштарга катышып көрүп, аны ырга айлантып айтып чыккан Рамандын ырчы уулу Каратай болгон. Ошол эле мезгилдерде чыккан "Жалгыз үйдүн түндүгүн жарым күнү ырдаган" чоң талант Жайсаң Үмөт уулу алгачкы Манас айтуучу болуп саналат. Ушул улуу манасчылардын "Манасын" жыйнап айткан Токтогул ырчы болгон делет. Токтогулдун алтын ооз жез таңдай ырчылыгы туурасында эл оозунда "Токтогулдай ырчы бол, Толубайдай сынчы бол" деген макал кеп аңыз болуп айтылып калган.

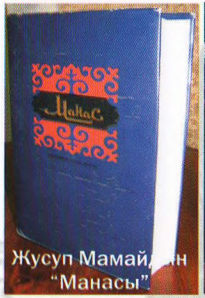
Андан кийинки ондогон муундардын арасынан таланттуу манасчылар чыгышкан. Алар туурасында маалымат бизге жеткен эмес. Бир гана Нооруз манасчынын аты үзүл-кесил айтылат. Андан кийин аты-жөнү жана керемет таланты дааналанган улуу манасчы Келдибек Карбоз уулу болгон. "Келдибек кызып манас айтканда Манастын чоролорунун тулпарларынын дүбүртүнөн жер дүңгүрөп, боз үй солкулдап, чак түштө күүгүм түшүп турчу экен" деген гана аңыз кеп калган элибиздин оозунда. Келдибек манасчынын өмүрү жана чыгармачылык жолу туурасында башка маалыматтар бизге жеткен эмес

Алп манасчы Жусуп Мамай

Сүрөтчү Базарбек Сыдыковдун "Манасчы" диораммасы мына ушул чоң манасчыга жана дагы бир алп манасчы Балыкоозго арналган.

Андан кийинки улуу манасчылардын башында жогоруда аталган Балык Кумар уулу (Балыкооз), Тыныбек Жапый уулу, Чоюке Өмүраалы уулу, Найманбай Балык уулу, Сагынбай Орозбак уулу, Саякбай Карала уулу, Шапак Рысменде уулу, Тоголок Молдо, Жаңыбай Кожек уулу, Молдобасан Мусулманкул уулу, Даңкана, Шаабай, Кааба аталышат. Кытайлык кыргыздардан чыккан ушул күндөгү тирүү улуу манасчы Жусуп Мамай "Манас" эпосун жана анын кийинки бөлүктөрүн толук айтат. Кытайда Жусуп Мамайдын" "Манасы" толук басып чыгарылган. Анын бир нускасы музейде сакталып турат. Салмагы 5 кг. келет. Стенддерде мына ушул чоң манасчылар туурасында маалыматтар берилген, Манасчы композитар Мураталы Күрөңкеев, манасчылар Мамбет Чокморов, Багыш Сазанов, Акмат Рысмендеев, Ыбрайым Абдрахманов, семетейчи Сейдана туурасында маалыматтар бар.

Жусуп Мамай, ын "Манасы"

"Манасчы" диораммасы

Биринчи кабаттын экинчи бөлүгү "Манас" эпосун изилдөөчүлөргө арналган. XVI кылымдын башында жазылган "Мажму ат Таварихтен" баштап, казактын тунгуч илимпозу, фольклорчусу, тарыхчысы Чокон Валиханов, орустун этнограф илимпозу, археологу Василий Радлов, атактуу илимпоз, акын, котормочу Касым Тыныстанов, белгилүү советтик окумуштуулар Д.Поливанов А.Н.Бернштам. М.О.Ауэзов, Б.Юнусалиев, К.Рахматулин, М.И.Богданова, Х.Карасаев, Т.Байжиев жана башкалардын "Манасты" изилдөөдө сиңирген эмгектери туурасында маалыматтар топтолгон.

Кыргыз улуттук илимдер академиясынын тил жана адабият институтунун курамындагы Манас секторунун кызматкерлерине арналган стендде Самар Мусаевдин, Раиса Кыдырбаеванын, Кеңеш Кырбашевдин "Манасты" изилдөөдөгү эмгектери баяндалган.

Стендде - В.В.Радлов,
Ч.Валихаов

Кийинки стенддерде Кыргыз Улуттук Манас Ордо комплексинде 1995-жылдын 25-29-августунда өткөрүлгөн "Манас" эпосунун 1000 жылдык юбилейиндеги көркөм көрүнүштөрдүн, азем-салтанаттардын сүрөттөрү, Манас Атанын күмбөзү, аны сактоо жана изилдөөгө арналган бай маалыматтар, "Манас" эпосуна байланышкан ыйык жерлер берилген.

"Манас" эпосу искусство бөлүмүндө республикабызда эң алгач коюлган "Айчүрөк" операсынан тартылып алынган фотосүрөттөр, ролдорду аткарышкан таланттуу артисттер жөнүндө маалымат менен таанышууга болот.

Стендде Б.Юнусалиев, М.Ауэзов

Кино тармагына арналган стендде да кызыктуу. 1941-жыл "Манастын уулу Семетей" аттуу тасманы тартуу далалаты оор шартка байланыштуу ишке ашпай калган. 1962-жылы 2 бөлүктөн турган "Улуу эпос" тасмасы тартылган. Мында белгилүү кинорежиссерлор Лилия Турусбековонун, Болот Шамшиевдин, Мелис Убукеевдин, Төлөмүш Океевдин эмгектери зор болгон.

Бишкек шаарындагы Манастын жана залкар манасчылардын эстеликтери белгилүү скульпторлор Тургунбай Садыковдун жана Ольга Мануйлованын чыгармачыл эргүүсүнөн жаралган. Бул стендде ошондой эле белгилүү сүрөтчүлөр Теодор Герцендин, Белек Жумабаевдин, Таалай Курмановдун Манаска жана "Манас" эпосундагы каармандарга арналган сүрөттөрү коюлган.

"Манас" эпосу кинодо жана искусствода

Стенддерде - "Манас" изилдөөчүлөр

Музейдин 1-кабаты Кытайдын тарыхчысы Сыма-Цзян б.э.ч. 209-201-жылдары кыргыз ээлиги жөнүндө жазганынан баштап, Кыргыз элинин биринчи башкаруучусу Ли-Лин, енисейлик кыргыздардын маданияты, руникалык жазуучулар, Енисейдеги кыргыз каганатынын ажосу Барс-Бек, 1508-жылы ак кийизге отургузулуп, Кыргыз башкаруучусу болуп жарыяланган Мухаммед-Кыргыз, кыргыз элинин залкар ойчулдары Жусуп Баласагын, Махмуд Кашгари, кыргыз элинин көз карандысыздыгы үчүн күрөшкөн, элдигин сактаган Алымбай датка, Маматкул бий, Кубат бий, Курманжан датка, Атаке баатыр, Ормон хан, Полот хандын эл алдында сиңирген эмгектери, кыргыз элинин-жеринин Россияга кошулушу, Кеңеш бийлиги, Совет жылдарында мамлекеттигинин калыптанышы, 1991-жылы эгемендүү мамлекет болуп жарыяланышы туурасында бай маалыматтар менен аяктайт.

Улуу манасчы Саякбай Караалаевдин элес айкели

Экинчи кабатта археологиялык, этнографиялык, буюмдардын жана көркөм сүрөттөрдүн жардамы менен «Манас» эпосу жана сюжеттик эпизоддор менен таанышасыздар. Музейдин 2-кабаты көк түстөгү боектор менен берилип, философиялык термин Көкө Теңирдин ыйык Алаамдын сырдуу дүйнөсүндөгү жана «Манас» эпосундагы окуялар кеңири чагылдырылат. Ал эми экспозициянын экинчи бөлүгү кыргыз элинин турмуш-тиричилигинде аңчылык, жоокерчилик, дыйканчылык жана үй турмушунда колдонулуп келген археологиялык жана этнографиялык буюмдар орун алган. Музей экспозициясы төрт бөлүмдөн турат: Манастын төрөлүшү, торолушу, эрезеге жетиши жана кайра жаралуу.

Кыргыздардын жерине көз артып, эбин таба албай жүргөн Кытайдын ханы Алооке Орозду өлгөндөн кийин кыргыздарды чаап, тентитип, туш-тушка таратат.

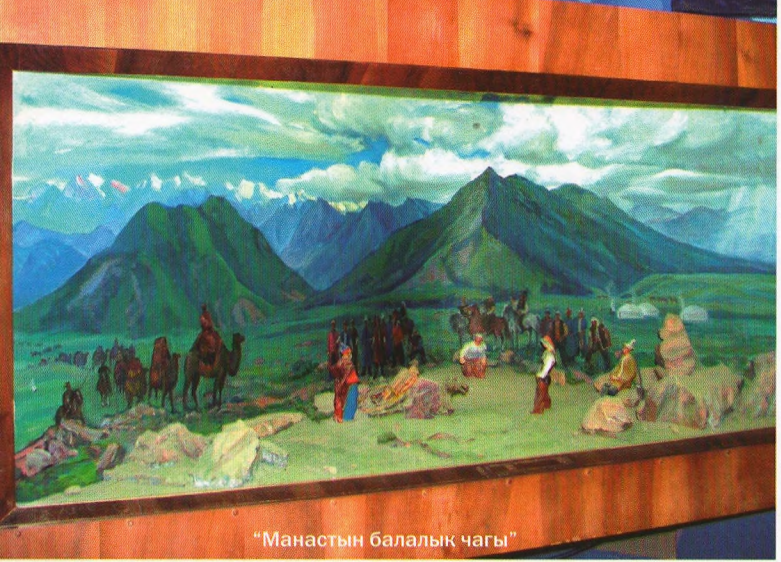

"Манастын төрөлүшү"

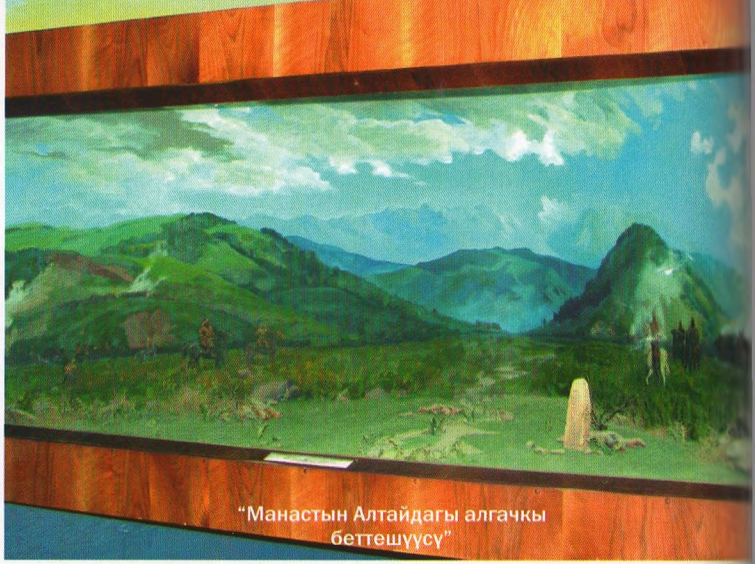

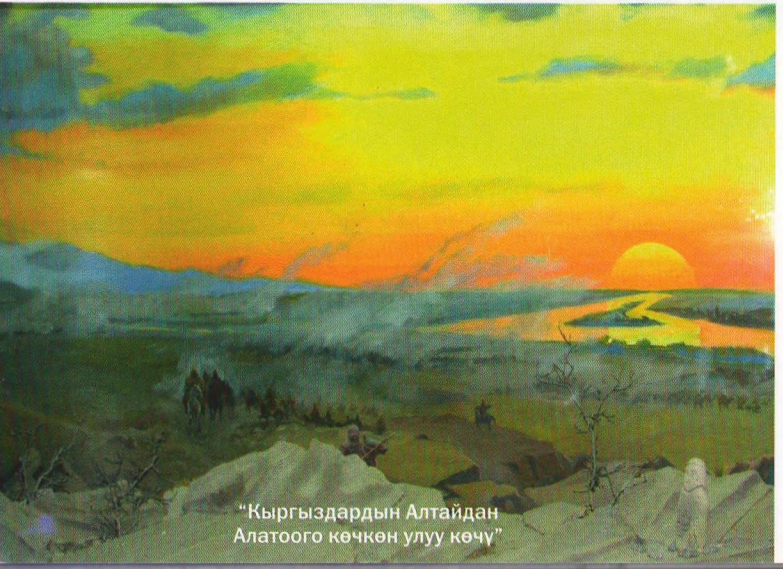
Орозду хандын уулуу Жакып азганактай эли менен Алтай жергесине айдалат. Күндөр айларга, айлар жылга айланып, Жакып 48 жашка чейин уулдуу болбойт. Күндөрдүн биринде Жакып хан түш көрөт, түшүндө алп кара кушту көрөт. Куш асманга көтөрүлгөндө, асман жердин жаныбарлары баш ийип таазим этишет. Чоочуп ойгонгон Жакып карыяларга түшүн жоорутса, «эл керегине жараган уулдуу болосуң» деп бата беришет. Манас төрөлгөндө эпосто айтылгандай: "Колунда кош колдоп заар кармап, курсакта жатып бакырып, Манастап ураан чакырып, жерге таманы менен тик түштү" делинет. Баланын оң ийнинде калы, шилисинен бел курчоосуна жеткиче кулундукундай тайкы жалы бар экен.

“Манастын балалык чагы”

“Манастын Алтайдагы алгачкы беттешүүсү”

“Кыргыздардын Алтайдан Алатоого көчкөн улуу көчү”

«Манастын балалык чагы» диораммасы Манас баш болгон балдардын ордо ойно айткан учурунан кабар берет:

Манастын черткен чүкөсү тийген төө шыйрагы омкорулуп сынып, оңкосунан кеткендегиси.

«Манастын Атайдагы алгачкы беттешүүсү». Диораммасы Манастын эрдиктери күндөн-күнгө көзгө илине баштагандыгынан баян салат:.

Калмактын катыгын берген жаш Манасты кармап, элин багындырууга Эсенкан, Нескара баш болгон калың кол Алтай жергесине Манасты кармап, элдерин багындырып келүүгө аттанат. Бул кабарды укkан Манас жергиликтүү калктан кол курап кытай-калмактарга каршы согушка даярданып жаткандагысы. Кыргыздардын кошуну жеңишке ээ болуп, согуштан кийин баатырларга балбал таштарды эстелик катары коюп кете беришкен.

Диорамма - «Кыргыздардын Алтайдан Алатоого көчкөн улуу көчү»

Мында Манас кыргыз элинин хандыгына көтөрүлгөндөн кийин:

Арбагы бийик Алатоо, барбай кантип койоюн. Ата мурас жеримди, албай кантип койоюн - деп Талас жергесине кайтып келмек болот. Манас өзүнүн колу менен кыргыз элин көчүрүп Каркыра жайлоосун басып өтүп, Боом капчыгайы менен Сары-өзөн Чүйгө келгендегиси.

Диорамма - «Манастын Каныкейге үйлөнүшү». Манас 30 жашка келгенче Жакып куда түшүп колукту алып берген эмес экен. Олжого келген эки аялы болгон, Карабөрк жана Акылай деген. Жакып Бакайды кошуп алып жер бетин кыдырып жүрүп Букардын ханы Темирхандын кыз Санирабийгага көзү түшүп Манаска алып бермек болот.

«Каныкей келсе Таласка, сайып жүрүп бак кылаар. Санжыргалуу башыңды, жер жүзүнө хан кылаар» - деп Манаска Жакып, Бакай баш болуп кыздын калыңына мал айдап, алтын-күмүш зер жыйнап, кудага келүү аземи. Каныкейдин өз аты Санирабийга, ал эми Манас үйлөнгөндөн кийин хандын никелүү аялы деп «Каныкей» аталат.

“Алооке хандын качышы”

Манастын Каныкейге үйлөнүшү”

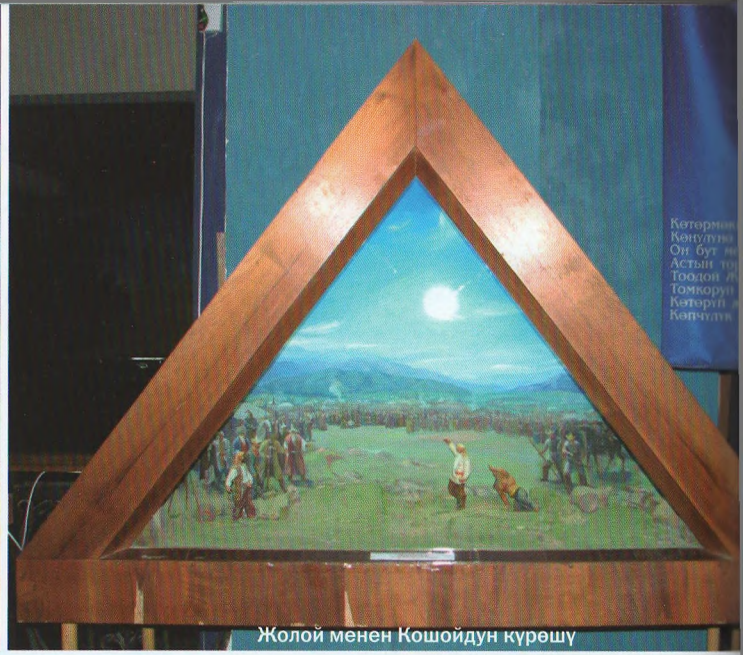

Диорамма: «Алооке хандын качышы»

Шорук хандын шору катты Манастан, Орго хандын ойрону чыкты. Хан Алооке Манастын ата-бабасы жердеген Талас жергесине кайтып келе жатканын угуп - «Бул Манасты пенде жеңеби» деп ачык согушка чыгалбай терең ойго батып отурганы, арт жагында Алооке хандын эли кыргыз жергесин таштап, кытайга багыт алып качып бара жаткандагысы.

"Көкөтөйдүн ашы"

Жолой менен Кошойдун күрөшү

Диорамма - «Көкөтөйдүн ашы»

Көкөтөйдүн ашы Ысыккөлдүн Каркыра жайлоосунда өткөн. Санжыргалуу Көкөтөй дүйнөдөн өтүп, уулу Бокмурун атасына арнап:

Көкөтөйдүн Бокмурун үч Каркыра конду де,

Көкөтөйдүн чоң ашын берээр кези болду де - деп төгөрөктүн төрт бурчунан конок чакырып, Ысыккөлдүн Каркыра жайлоосуна аш өткөзөт.

Диораммада Манастын жан-жөөкөрлөрү менен ашка келе жаткандагысы, Бокмурун аштын ээси катары сый-урмат кылып, Манаска ат тартуулап, тосуп турганы чагылдырылган.

Диорамма - «Жолой менен Кошойдун күрөшү».

Көкөтөйдүн ашында көптөгөн оюн-зооктор ойнолот. Алар: ат чабыш, эр сайыш, жамбы атыш жана сиздер көрүп турган балбан күрөш.

Күрөшкө кытай-калмак тараптан 45 жаштагы Жолой, ал эми кыргыздардын намысын коргоп 80 жаштагы Катагандын хан Кошой чыгат. Бир нече күн таймашуудан кийин:

«Тоодой Жолой балбанды, томкоруп жерден алганы. Көтөрүп жерге уруптур, көпчүлүк карап туруптур» дегендей, Кошой Жолойду көтөрүп чаап башынан аттап кетет. «Ханыбыздын башынан аттап кеттиң», деген кытай -калмактардын чатагы чагылдырылган.

"Жети хандын чатагы"

Диорамма- «Жети хандын чатагы». «Көкөтөйдүн ашы, чоң чатактын башы» дегендей, Манастын, ашты өзү билип башкаргандыгына нааразы болгон кыргыздын жети ханы, өзүнүн элчилеринен Манаска:

«Кыйынсынбай жөн жүргүн, тууганың менен тең жүргүн» -деп кат жиберишет.

Манас элчилерин сый-урмат менен кабыл алып, узатаарда: «Кырк күн күтөм кыркынчы күнү келишсин оюма ойлорун, кошунума кошунун кошуссун» - деп, катуу буйрук берет. Ошондо гана хандар мунун арты жамандык менен бүтөөрүн сезишип, кырк күн дегенде кошуну менен кошулуп, Манас Чоң казатка аттанат.

"Алмамбет менен Чубактын чатагы"

Диорамма- «Алмамбет менен Чубактын чатагы»

Алмамбет менен Сыргакты Манас чалгынга жиберет. Чалгындын кабарын уккан Чубак Манаска келип, «Кытайдан келген Алмамбет жакын болдубу?» - деп таарынып, Алмамбеттин артынан кууп жетип чыр салат. Алардын чырын Манас менен Бакай басат. Бакай: «Бөлүнсөң бөрү жеп кетет,бөлүнүп калды кыргыз деп, бөлөк элге кеп кетет»-деген накыл сөзүн айтып, чырын токтотуп жатканы чагылдылган.

"Чет Бейжин"

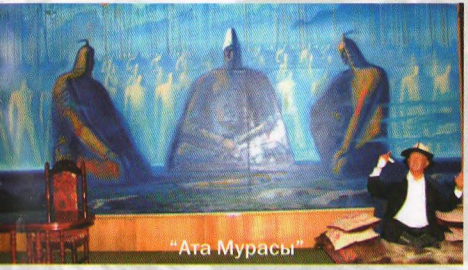
"Манас Атанын дүйнө салышы"

Экспозицияда кытайдын «Чет Бейжини». Алты жүз миң кол баштаган Манас Коңурбайдын кошуну менен улуу Кытай сепилинде беттешип, кызыл кыргын кара сүргүн катуу согуш болуп, Манастан жарат алган Коңурбай качып кутулуп, кошуну жеңилүүгө дуушар болот. Ошондо Эсенкан айласы кетип, Манаска дүр-дүйнө тартуулап, Чет-Бейжиндин хандыгын сунуш кылып, элчи жиберет. Манас Кырк Чоросу менен кеңешип макулдугун берип, Чет-Бейжинде хан тактыга отургандагысы. Күндөрдүн биринде, жашыруун келген Коңурбай Манас сыйынып жаткан учурда ууланган найза менен сайып, оор жарадар кылат.

Кайрадан кытай, кыргыз кошундары беттешип, чоролорунан ажыраган Манас Алатоого чегинет. Жарат алган Манас Талас жергесине кайтып келип, дүйнө салаарын сезип, кашына Каныкейди алдырып: Ханы өлгөндө катынга, төркүнү жакын болуучу. Жыйган дүйнөң чачып кет, атаң Темир ханга качып кет - деп акыркы керээзин айтып турганы. Фондо күндүн батып баратышы, баатырдын өмүрүнүн аякташын билдирет. Сүрөттөгү дөбөлөр Каратоонун этегиндеги коргон менен курчалган Кошой балбандын ордосу жайгашкан Чоң-Дөбө. Чоң казатта окко учкан Алмамбеттин сөөгү коюлгандыгы жана ал жер "Алмамбет мазары" деп аталары эпосто эскерилет. Манас өлгөн соң Каныкей Айкөлдүн урматына күмбөз тургузуп:

"Алты миң эркеч бир кырып, кыш кайнатып бек салдым. Айкөлүмдүн күмбөзүн, алты кылым өткүчө, бузубай турсун деп салдым" - деп үч айлык баласы Семетейди алып, 85 жаштагы кайненеси Чыйырды менен Букарды көздөй жашыруун качып баратканы.

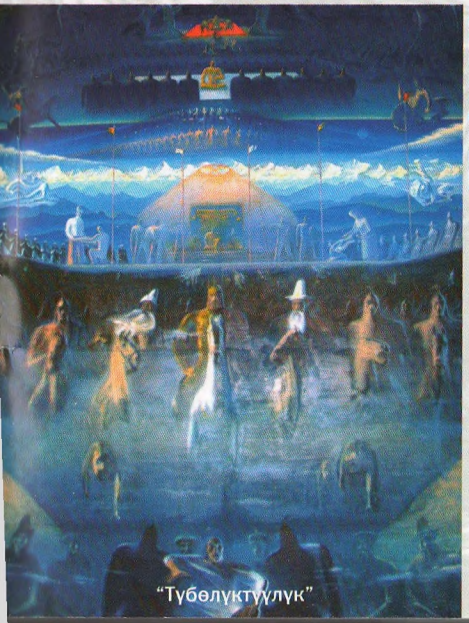

“Ата Мурасы”

Жоомарт Кыдыралиевдин «Ата мурасы» сүрөтү. Ортодогусу Манас, баласы Семетей, небереси Сейтек. Баатырлар тирүүлүктө бири менен бири көрүшпөгөн. Баатырлар кыргыз элинин жүрөгүндө түбөлүккө сакталып келатат. Арткы фондо кыргыз эли жана ошол учурдагы хандыктардын асабалары. Үстүндө Алатоо кыркалары. Ортодогу калкан менен зулпукор кылыч атадан балага эли жерин коргоого берилип келе жаткан улуу мурас.

«Түбөлүктүүлүк» сүрөтү музейдин чыгыш тарабында бүтүндөй дубалды ээлеп турат. Автору Жоомарт Кыдыралиев. Үстүнкү фондо Жакып менен Чыйырды көкө теңирге жалынып, уул сурап турганы. Ал эми кызылдын үстүндө Манастын колдоочуларынын коштоосунда төрөлөшү. Кийинки катарда Алтай жерин душмандардан бошотуу салгылашы чагылдырылган.

Он беш жашар Манас чоролордун коштоосунда ак кийизге салынып хан болуп шайланышы берилген.

“Түбөлүктүүлүк”

Кийинки көрүнүш - Кыргыздардын Алтайдан Алатоого көчүп келе жаткан улуу көчү: астыда жоокерлер, артта ак элечек энелер. Улуу көчтө ак мөңгүлүү Алатоо кыркалары көрүнүүдө. Оң-сол тарабында Манастын, ички душмандардан жарадар болушу жана Каныкейдин Манасты куткарып алуусу. Ортодо Манастын хан өргөөсү. Манас менен Каныкейдин элден бата алган кезинен көрүнүш.

Алдыдагы жети баатыр: Манас, Бакай, Кошой, Алмамбет, Чубак, Сыргак, Серек сыяктуу чоролору менен эң акыркы жолу Чоң казатка аттанып бараткандагысы. Астындагы эки кабылан Манастын колдоочулары. Эң акыркы горизонтто Манастын чоролорунун бири Ырамандын уулу Каратай Манас өлгөндөн кийин, анын басып өткөн жолун, эрдиктерин элге даңазалоодо.

Арткы фондо «Манас» эпосун ушул кезге чейин элге ыр түрүндө мурас катары жеткирген манасчылардын элеси.

Ортодо (фоеде) Саякбай Карала уулунун элес айкели. Өзгөчө таланты, алмадай башына «Айкөл Манасты» түгөл батырган адамды таң калтырарлык эске тутуусу менен айрымаланган феномен манасчынын нөшөрдөй төгүп манас айтып аткан учуру. Элес айкелде залкар манасчынын айтуучулук ыкмасынын бөтөнчөлүгү, тубаса актердук чеберчилиги айкын көрсөтүлгөн.

Түлөөкана

«Кудайды көзүң менен көрбөсөң да, акылың менен тааны» дешкен акылмандар. Курани Каримдин «Аль-Мааида» сүрөөсүндө «Түлөөдөн түк калбасын» деп айтылат. «Манас» үчилтигинде түлөө туурасында маалыматтар жетиштүү. Манас төрөлгөндө атасы Жакып, Семетей Таласка келгенде абасы Бакай, Сейтек төрөлгөндө Кыяз түлөө беришет.

Түлөөкана - Кудайдан жакшылык тилөөчү жай

Ыйык саналган бул ырасымдын бүгүнкү күндө да таасири чоң. Үйбүлөлөр, жамааттар Жараткандан жакшылык тилеп түлөө өткөрүшөт. Манас Атанын күмбөзү атам заманда бери элибиз зыярат жасап, түлөө өткөрүүнүн мазарлуу ордосу болгон. Мазарлуу жерден түлөө өткөрүп, тиленип тилеген Алла таалага жетет деп эсептейт элибиз. Парапсихологдордун баамында мазар жайларда ауранын тазалыгы, касиеттүү күчтөрдүн жагымдуу таасири айкын сезилет.

КУМОКтун түндүк тарабынан орун алган түлөөкана комплекси «Манас» эпосунун 1000 жылдык юбилейине карата курулган. Түлөөкана ар бирине 25 адам сыя турган үч бөлмөдөн, 10 адам сыя турган 5 жайкы тапчандан, 5 коломтодон, 4 эт жасоочу жайдан, мал союучу жайдан турат. Бөлмөдө столдор, идиш-аяктар, жер төшөктөр жетиштүү. Отун-суусу камдалуу. Түлөө өткөрүүчү адамдар, жамааттар КУМОКтун кассасына тийиштүү өлчөмдөгү акча каражатын төлөшөт. Түлөөкананын кызматкерлери аларга бөлмө бөлүп берип, идиш-аяк, отун-суу менен камсыздашат. Калган ишти түлөө берүүчүлөр өздөрү аткарышат. Кудай тамак аяктагандан кийин орундарын ирээтеп, идиш-аяктарды жууп-тазалап түлөөкана кызматкерлерине өткөрүп беришет. Жакында түлөөканага бир учурда 70 адам сыйгыдай жайкы жай салынып, пайдалануага берилди. Туш тарабы бак-даракка оролгон, капталынан шаркырап суу аккан тоо этегиндеги көркөм жайга баш багып, даам сызган адамдын чынында аза-бою жеңилдеп, көкүрөгү тазарып, көөнү толуп кайтат.

Мал союулуучу жер

Түлөөкананын жайкы жайы

Түлөө тамактан ооз тийүү

Түлөөканада түлөөсүз күн болбойт. Күн сайын Талас өрөөнүнүн баш аягынан зыяратчылар келип түлөө өткөрүшөт. Нарындан, Токтогулдан, Ысыккөлдөн, Жалалабаттан, Чүйдөн, Оштон, бир тууган Казак элинен Манас ордого зыяратка келишип, түлөөканада түлөө өткөрүшкөндөр көп. Кудайдын кулумун, Мухамед салаллоху алейхи ассаламдын үмөтүмүн, деп улуу Жаратканга сыйынып, Манас Атанын, ата-бабанын арбагына багыштап куран түшүрүп, баабедин айтып түлөө өткөрүшкөн мусулмандарга «Түлөөңөр кабыл болсун!» деген ак тилегибизди жолдойбуз.

Элдик дарыгерлер борбору

Элдик дарыгерлер борбору-эл байырлаган жай

Аталган жай 1995-жылы "Манас-1000" улуу мааракесине карата бүтүрүлгөн, 30 орунга ылайыкташтырылган. Элдик дарыгерлер борборунда элдик дарыгерлик боюнча көп жылдык тажрыйбасы бар адистер эмгектенишет. Адамдар ар кандай руханий, күч издеп келип, Манас атанын ыйык мазарына ниет кылган көптөгөн адамдар конок болушат. Ошондой эле дартка дабаа издеп келишкен адамдардын агымы ар дайым үзүлбөйт.

Улуу руханий күчтөрдүн таасири менен Теңирди таануунун бийик жана татаал жолун издеп, акка моюн сунуп, рух бийиктигине умтулган адамдардын агымы ар качан аталган жайдан үзүлбөйт.

Элдик дарыгерлер борборуна алып барган жолдо Айкөл Манас Атанын, анын ыйык Кырк Чоросунун, Бакай ата жана Канымкей апанын айкелдеринин ансамблдери турганы өзгөчө символикалуу. Аталган жайга аруу тилек менен келгендер руханий күчтөрдүн таасири менен дарттарына шыпаа таап, ыйык мазардын касиетине, Теңирге көкүрөктөн чыккан таазимдерин терең ызаат туюм менен билдиришет. Аталган жайдагы элдик дарыгерлер дартка даба, шыпаа издеп келгендерге мүмкүнчүлүктөрүнүн келишинче жардам көрсөтө алышат. Шыпааканадагы мейманкана, тейлөө кызматтары коноктордун талаптагыдай тейлөө үчүн ар дайым аракетте.

Шыпааканага Теңирдин- ыйык күчтөрдүн ишараты менен кыдыр даарыган, кайыптарга туш болгон адамдар Манас айтуунун керемет жана улуу жолуна түшкөндөр бир нече күндөп зыяратка келишет. Айрым учурларда адамдарды таңгалтырган көрүнүштөр болот. Айрым манасчылар бир нече күн бою улуу дастанды айтып, нөшөрдөй төгүлгөн, океандай толкуп ташыган, шамалдай, бороондой чабыттаган илхам кудуретин көрсөтүшкөн керемет көрүнүштөр да болот.

Манас Ордо комплексинде жайгашкан түлөөканага мал союп, зыярат жасагандар арбын болуп, кезек күтүп калышканда, алар шыпааканада ошондой иш чараларды жасоого мүмкүнчүлүк алышат.

Өзгөчө алыстан ат арытып, жол карытып ыйык күмбөзгө зыярат жасоого, руханий күчкө табынууга келген адамдарга, коноктордо шыпааканын кызматы өтө зор. Рухтар менен байланышта болгон, касиеттүү күчкө эгедер адамдар зикир чалып, транска чыгып жаткан учурларын аталган жайдан арбын учура тууга болот.

МАНАС

Атмайдан - улуу тойдун конушу

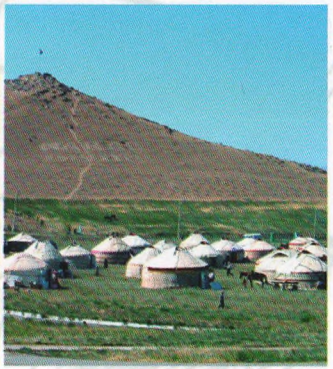
Манас ордонун атмайданында 1995-жылы август айында өткөрүлгөн Манас эпосунун 1000 жылдык мааракесинин негизги иш чаралары өткөрүлгөн. Манас баатырдын төрөлүшүнөн тартып, Мекен үчүн кашыкканы калганча душмандар менен салгылашып, бүткүл өмүрүн кыргыз элинин көз карандысыздыгы, келечеги үчүн арнаган айкөлдүн улуу дастаны көркөм театрлаштырылып, ат майданда онмиңдеген элге тартууланган. Театрлаштырылган оюн жүздөгөн адамдардын катышуусу менен өткөрүлүп, көптөгөн өлкөлөрдүн телеберүүлөрүнөн көрсөтүлгөн. Атмайдан Кароол Чокунун жана Кызыл аска деп аталган дөбөнүн ортосундагы ойдуң жерде жайгашкандыгы жаратылыштын амфитеатрын элестетип кетет.

Улуу жазуучу Чыңгыз Айтматов мейманлар менен

Атмайданда улуу мааракеден кийин Манас 1000 фестивалы, залкар таланттар Атай Огомбаевдин, Муса Баетовдун жана Шекербек Шеркуловдун 100 жылдык мааракелерине арналган "Талас таңшыйт" эл аралык телефестивалдары, Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгы (2003-жыл), Талас шаарынын жана Талас областынын 60 жылдык мааракелери (2004-жыл), улуттук оюндардын IV спартакиадасы (2005-жыл), чыгаан акын Байдылда Сарногоевдин чыгармачылыгын эскерүү азем салтанаты, Кыргыз Республикасынын Эгемендүүлүк күнүнө арналган "Рухтун жүз долбоору", "Улуттук дөөлөт-рухий мурас", "Кылым карыткан кыргыз дөөлөттөрү" республикалык маданий чоң ишчаралар өткөрүлдү. Кудай буйруса атмайданда далай байсалдуу иш чаралар өткөрүлүп турмакчы.

Куш келиңиздер!

Айкөлгө таазим

Куран окуу

Хан өргөөдөгү "Манас Ата" шеринеси

Коомдук Манас Академиясы

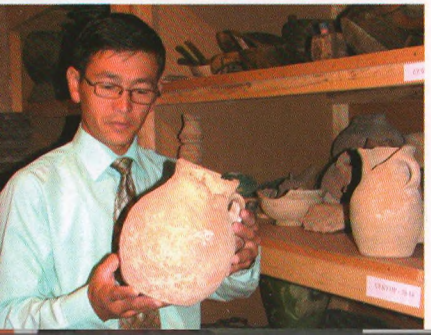
"Манас Ата" шеринесинин катышуучулары

2008-жылдын апрель айында улуттук комплекстин «Айкөл Манас» коомдук фондусунун астында Коомдук Манас академиясы (КМА) түзүлгөн. КМАнын максаты : Кыргыз Республикасындагы бардык тармактардагы жаратмандык жана түзүүчүлүк эмгекти колдоого алуу, улуттук өнүгүүгө залкар салым кошкон атуулдарды сыйлоо. Бул максатта « Айкөл Манас» медалы чыгарылат, КМАнын академиктери аныкталат, 15 миң сом акчалай сыйлыгы бар Манас Ата сыйлыгынын лауреаттары белгиленет. КМА биз жогоруда баяндагандай, жайдак жерде эмес, улуттук комплексте буга чейин илимий иликтөөлөр багытында аткарылган кыйла иштердин жана алдыга койгон албан милдеттердин негизинде уюштурулган. КМАнын жалпы жобосу иштелип чыгып, юридикалык каттоодон өтүп, иш аракети мыйзамдаштырылган.

КМА өзүнүн ишин Манас темасында иштеген республиканын белгилүү окумуштуулары, коомдук ишмерлери менен тыгыз чыгармачылык байланышта жүргүзөт. КМАнын ардактуу мүчөлөрүнүн катарында КУИАнын академиги Алтай Бөрүбаев, профессор, публицист Советбек Байгазиев, профессор, КУИАнын корреспондент-мүчөсү Абдылдажан Акматалиев, жазуучу драматург Бексултан Жакиев, публицист Кален Сыдыкова, педагогика илимдеринин доктору Сулайман Рыспаев, эл аралык журналист Кубат Чекиров, кыргыз эл мугалими Бектур Исаков бар. Ардактуу мүчөлөр КМАга иш багыттары боюнча кеп-кеңештерин беришип, ишин илгерилетүүгө көмөктөрүн көрсөтүшөт. Маалы менен Манас Ата шернесин уюштурушат.

2008-жылдын 16-майында Манас Ордонун миң жылдыкта таластык мен деген усталардын, уздардын колу менен жасалган айтылуу 12 канат хан өргөөсүндө КМАнын алгачкы жыйыны - Манас Ата шеринеси өткөрүлдү. Ага КМАнын бир катар ардактуу мүчөлөрү: профессор Советбек Байгазиев, КУИАнын кореспондент-мүчөсү Абдылдажан Акматалиев, педагогика илимдеринин доктору Сулайман Рыспаев, «Кут билим « гезитинин башкы редактору, эл аралык журналист Кубат Чекиров, , кыргыз эл мугалими Бектур Исаков, меймандар - Манас изилдөөчү Бактыбек Максутов, педагогика илимдеринин кандидаты Элмира Сабирова, Талас областынын губернаторунун биринчи орун басары Касым Чаргынов, КМАнын областтагы мүчөлөрү катышышты.

Илимий жыйын

Улуттук комплекстин «Манас» эпосу музейинин дагы бир иш багыты - илимий иштер. Музейдин илимий кызматкерлери элибиздин тарыхы, санжырасы, элдик ооз эки чыгармачылыгы боюнча эл оозунан уламыштарды, болумуштарды, казалдарды, баяндамаларды чогултушуп, атайын папкаларды түзүшөт. Эзелки тарыхка бай Талас өрөөнүнүн аяк башындагы өзөндөгү аска беттеринде петроглифтерди издеп таап, иликтешип, сүрөткө тартышып, КР УИАсынын археология бөлүмүнө жөнөтүшөт.

Республиканын белгилүү археологдору менен бирге Талас өрөөнүндөгү орто кылымдагы Атлах, Шелжи, Сус, Текабкет шаар чалдыбарларында казуу иштерин жүргүзүшүп, элибиздин эзелки турмушундагы баа жеткис баалуу экспонаттарды: карапа идиштерди, кылыч, шамшар, жебенин учу жана башка буюм-тайымдарды таап келишип, музейдин фондусун байытышат.

Илгерилеген илимий иштер

КУМОКтун кызматкерлери Сулайман тоодо

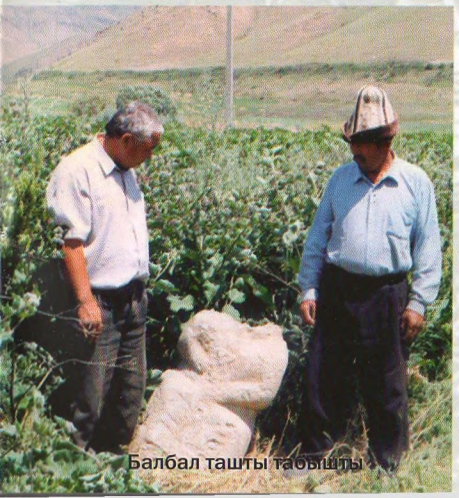
Музейдин илимий кызматкерлеринин изденген иш-аракети астында республиканын археология илимине буга чейин белгисиз болгон сак көрүстөндөрү (Талас району, Чоңтоктой айылы), эзелки ата-бабанын металл эриткен жерлери (Талас району, Бешташ капчыгайы) табылган.

Музейдин илимий кызматкерлери республиканын башка аймактарындагы, коңшу мамлекеттердеги тарыхый жерлерге илимий экспедицияларга чыгышат. Алар Ысыккөлдүн, Нарындын, Оштун, Жалалабаттын тарыхый жерлеринде болушуп, эзелки экспонаттарды таап кайтышкан. Ысыккөл жана Нарын аймактарынан бир кыйла балбал таштарды алып келишкен.

Чаар төрдө

Балбал ташты табышты

Илимий изденүүлөр, иликтөөлөр боюнча эмгектерди жазышып, жарыкка чыгарышкан. «Манас» эпосу музейинин кызматкерлери Мударис Ибралиев, Асан Жунушалиев «Манас күмбөзү» китепчесин жазышты. Учурда илимий экспедициялар боюнча сүрөттүү китепти чыгаруунун үстүндө иштешүүдө. Рысжан Жунушбекова, Нура Бектемирова «Манас музейи» сүрөттүү китепчесин, Гүлнара Бегалиева «Кыргыз улуттук Манас Ордо комплекси», Касым Кыялбеков , Кудайберген Кенжегараев «Манас Атага сыйынуу», китепчелеринин үстүндө иштешип жарыкка чыгарышты. КУМОКтун башкы директору Ормош Чоюнбаев жергебиздеги аска беттериндеги эзелки сүрөттөрдү- петроглифтерди иликтеп, илимий эмгек жазууга киришкен.

Улуттук комплекстин жетекчилиги Манастаануу маселесине кызыккан инсандарды өздөрүнүн илимий иштерине тартат. Кыргыз улуттук педагогикасынын чоң устаты, Кыргыз эл мугалими Бектур Исаков бул максаттагы иштерге олуттуу кеңештерин жана көмөктөрүн көрсөтөт. Өткөн 2007-жылы улуттук комплекс тарабынан белгилүү педогогдун «Кыргыз каганаты кантип талкаланган», «Кыргыздар элдигин кантип сактап калган», «Манастын төрөлүшү», «Манастын балалык чагы» түрмөктөрү (китепчелери) «Учкун» басмаканасынан чыгарылып, окурмандарга сунушталган. Жакында педагогдун КУМОКтун башкы директору Ормош Чоюнбаев менен авторлошуп жазган «Манас таалими» китепчеси басмадан чыгып, окурмандар тарабынан жылуу кабыл алынды. Китепчелер ыйык жайга зыяраттан түшкөн акча каражаттарынын эсебинен каржыланып чыгарылууда.

Балбал таштар

Бабалардан калган баалуу мурастар

Кеңкол көрүстөнүндө

Кыргыз улуттук Манас Ордо комплексиндеги дагы бир чоң тарыхый баалуулугуна жай - Кеңкол көрүстөндөрү. Ал Манастын Кароол чокусунун түндүк чыгышындагы Камырдын бели деген жерде жайгашкан. Бул дүйнөлүк археологиялык илимде өтө баалуу саналат. Кеңкол көрүстөндөрү 100гө жакын таш дөбөдөн жана топурак дөбөдөн турат.

Көрүстөндөр өткөн кылымда А.Н.Бернштамдын, П.Н.Кожемяконун археологиялык отряддары тарабынан казылып изилденген. Көрүстөндөрдүн диаметри 8-12 метр, бийиктиги 0,5-1 метр келери, айрымдары сүйрү келип, узундугу 2-3 метр, туурасы -1-2 метр, бийиктиги 08-12 метр келери аныкталган. өлүктөр бирден, экиден, кээде тобу менен көмүлгөн. Көрүстөндөрдөн өлүктөрдүн жанына коюлган тиричиликтик буюм-тайымдар, түрдүү курал-жарактар табылган. Кеңкол көрүстөндөрү б.з. I-V кылымдарына таандык деп эсептелет. Көрүстөндөрдүн көпчүлүгү мурдатан казылып, ичиндеги баалуу буюмдар уурдалгандыгы белгилүү.

Балбал таштар

Тарых элестеринин белгиси-балбал таштар. Тээ илгерки кыргыз айкелчилери урпактарга эстелик калтыруу үчүн ошол доор, мезгилдин тарых учкунун, насыят, осуяттарын, ташка чегишип, из калтырышкан. Алар таштарды Бүкар таш, Балбал таш, Моло таш, Сын таш, Соку таш, Шумкар таш деп бөлүп келишкен. Адистердин айтымында балбал таштар бир нече кылымдарды, бүтүндөй доорду өзүнө камтыйт.

Байыркы көчмөн бабаларыбыз таш эстеликтерди Алтай, Энесай, Орхонго чейин коюшуп, Монголияга чейин созулган мейкиндиктерди Хакас, Тува Алтай элдери «Кыргыз хур» (Кыргыз көрүстөндөрү) деп атап келишкен. Балбал таштар жөн эле эстелик эмес, кыргыз элинин жан дүйнөсүнүн, рухунун элесин берген эстеликтер. Манас Ордо комплексинин «Манас» эпосу музейинин түштүк тарабында тизилте коюлган балбал таштар ыйык жайга келген адамдардын назарын бурбай койбойт. Өзгөчө тарыхчы адистердин өтө кызыгуусун туудурат. Музейдин адистери мындай экспонаттарды өлкөбүздүн туш тарабынан баалуу табылга катары алып келишүүдө.

Бал кымыз сунат байбиче

Тейлөө иши жакшырууда

Кыргыз улуттук Манас Ордо комплексине күн сайын ондогон, жүздөгөн адамдар келишет. Ордо комплексте жайгашкан дүкөндөрдөгү, павильондордогу, жайкысын боз үйлөрдөгү тейлөө кызматы аларга кызмат көрсөтөт.

Соода точкаларында суусундуктар кымыз, жарма, максым сыяктуу улуттук тамактардан тартып, улуттук сувенирлер, белектер, ыйык тумарлар сатылат. Азыркы учурда темир павильондордун ордуна стандартка ылайык имараттардын курулуш иштери да жүрүүдө. Касиеттүү рухтардын кудуретин чагылдырган сувенирлер ар дайым кардарлардын кызыгуусун туудурат. «Манас» музейинин имаратынын ичинде жайгашкан соода бурчунда элдик кол өнөрчүлөрдүн чебер колдорунан жаралган кичинекей айкелдер, баатырлардын элестери түшүрүлгөн барельефтер, прикладдык искусствонун чыгармалары ар дайым жаңыланып, изденүүнүн акыбетинен жаралганы айкын көрүнүп турат. Каалоочулар аталган жайда эмгектенген, кесиптик жактан такшалган фотосүрөтчүлөрдүн да кызматтарын пайдалана алышат. Ал эми автоунаалар токтоочу жайга келген адамдар автоунааларын токтотуп, ордо комплести бейкапар кыдырышса болот. Себеби, автоунаалар токтоочу жайда коопсуздук кызматы уюштурулган.

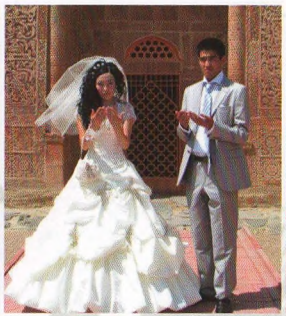

Айкөлдүн ордосунан Ак бата

Кол кармашып турмуш жолуна бирге түшүшкөн жаш жубайлардын Манас Ордого зыяртка келип, Айкөл Манас, Каныкей Эне, Бакай Баба баш болгон кыргыз элинин касиеттүү рухтарынын арбагына куран түшүрүп, Жараткандан жакшылык тилеп, Айкөлдүн ордосунан аксакалдардан Акбата алышы салтка айланган. «Жамгыр менен жер көгөрөт, бата менен эр көгөрөт,» деп, эзелтеден элибиз аксакалдуу атанын, ак элечек эненин, ак жолдогу адамдын ак дилинен берген ак батасына, сөздүн кудуретине, касиетине ишенишет.

Жаш жубайлардын келечекте ынтымактуу, ырыс-шериктүү өмүр сүрүп, ата-энесин, жакындарын, сыйлап, эли-жерин сүйүп, урматтоосуна ыйык жайдын таасири чоң болору талашсыз.

Айкөл Манастын Ордосунан жакшылык тилеген урматтуу жаш жубайлар, силердин ак никеңерден жаралган ак ниетиңер кабыл болсун! Жараткан өзү колдоп, Айкөл Атабыздын арбагы жар болсун! Элибиздин ыйык Атамазары - Манас Ордо силердин тунук махабатыңардын, мөлтүр сүйүүңөрдүн жана бактылуу турмушуңардын күбөсү болуп турсун!

Кыдыр болсун жолдошуң,
Кыйын күн башта болбосун.
Ыйык тут Манас Ордосун,
Оомийин, Кудай колдосун!

Кароол чоку

Кароол чоку

Кароол чоку ордо комплекстин өтө баалуу жана ыйык жайларынын бири. Сымаптай болуп Талас өрөөнүнүн баш аягына созулган Талас дарыясы, кундуздай кулпурган, көркөмү өзгөчө Талас токою, келберсиген, касиеттүү кең Талас Кароол чокунун үстүнөн алаканга салгандай даана көрүнөт. Учурунда Айкөл Манас ар дайым өрөөндүн баш аягына көз чаптырып тургандыгы айтылат. Таластын башындагы Бакайдын ташы, ортосундагы Эчкилүү Тоо, этегиндеги Манас тоосу жоокерчилик заманда кароол жайдын милдетин аткарган. Алардан от жагып, буркуратып түтүн чыгарган белги хан Манастын ортосундагы Кароол чокуга даана көрүнүп турган. Мындайча, Кабылан Манас жоо жарагын байланып, чоролорун ээрчитип жоону беттеп жөнөп калган.Ал эми Кеңкол өзөнү Кароол чокунун арт жагында жайгашып душманды артынан барып капыстан кол салууга стратегиялык жактан ыңгайлуу жер болуп эсептелген.

Кайып күчтөр жолуккан адамдардын айрымдары Кароол чокуда Теңирдин кудурети менен кут, нур орун алган деп айтышат. Ал эми руханий дүйнөгө жакын, чыгармачыл адамдар Кароол чокудан бийик жана асыл ойлорго ширелген илхам кудурети, шыктанууга энергия пайда болоорун көп айтышат. Дал ушул Кароол чокуда тургандыңда "Түбөлүк тур, касиеттүү Манас Ата" деген ой көкүрөктө жаңырат.

Мына ошол жерден Манас атанын руху, дүйнөсү түбөлүктүү экенин сезип туясың. Кароол чокунун кылда учунда, көк менен жалгашкан бийиктикте көк асаба шооротонуп, ар дайым жел, шамалга дирилдеп, көкүрөктө толкунданууу сезимин пайда кылгансыйт.

Манас Ата жердеген кең Талас

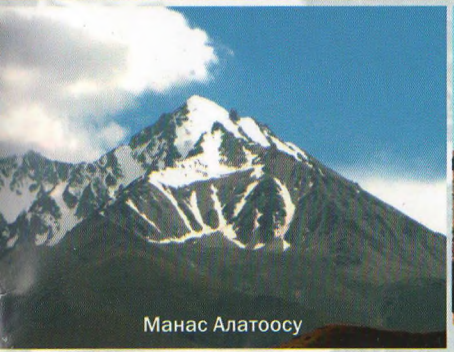

Кеңкол

Кең-Кол

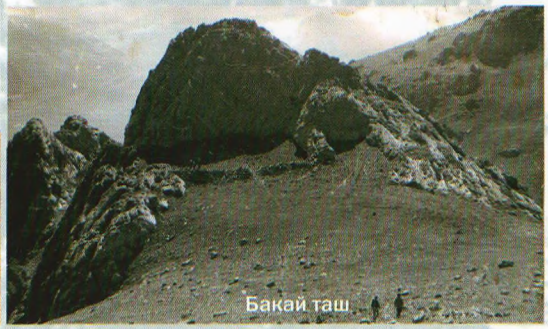
«Жылгындуу Кең-Кол, кең Талас,

Атабыз өткөн эр Манас», деп эпосто бекеринен айтылган эмес. Кең-Колдун кооздугу өзүнчө эле керемет. Күңгөйлөрү мал төлдөтүүгө ылайыктуу. Тескейлери болсо эң сонун мал жайыты. Мал киндиктүү жер. Андан Кең-Кол суусу агып чыгат. Ал алгач чыгышка, кийин батышка эки бөлүнөп, жүрө-жүрө түштүккө бурулат. Бул Кең-Кол суусу, Нылды суусу деп аталып, экөө тең Талас суусуна куят.

Кең-Колду өрдөй бергендеги эки өзөн - Чачыкей, Обо деп аталып жүрөт. Чачыке (Семетейдин жары) жазында дайыма ошол коктуну конуш кылганы үчүн анын ысымынан Чачыке деп аталып калган экен.

Манас Алатоосу

Шумкар уя

Бакай таш

Эчкилүү тоо

Кыргыз Алатоосунун бир учу. Элибизде эчкилүү тоо - касиеттүү саналат. Канымкей Энебиз душмандын көзүн жазгырыш үчүн «Эчкилүүнүн аскасы, эч адамга билдирбей, эр төрөлмө жай кылып, айкөлдүн сөөгүн жашырдым» деп эл арасына сөз тараткан. Ошол үчүн элибиз бул тоону ыйык тутушат.

Эчкили тоо

Шумкар уя

Талас тоо кыркасынын чыгыш тарабындагы көк мелжиген аска бүркүт уялап, түнөк кылган жер. Убагында Манас Атабыз Ак шумкарды ушул зоодон алгандыгы эпосто айтылат. Азыр да шумкарлар түнөк кылышып уялашат.

Қанықей аланын булақтары

Ыйык булактар

Канықей апанын булагы

Канықей апанын ыйык булагы Кең-Кол суусуна жакын жерден (Акжар айылынын жаны) оргуп чыгат. Булактын үстүндөгү жайыкка Канықейдин, кийин Айчүрөктүн өргөөлөрү тигилген. Ушул булактан суу алышкан. Ошондон ушуга Канықейдин булагы аталат. Эл ыйык мазар катары аздектейт. Бала көрбөгөндөр , сыркоолор түнөп чыгышат.

Булак Ордодон 1,5 км алыстыкта жайгашкан. Булактан суусу азыр туристтерге, расмий конокторго сунулуп, ыйык жерди даңазалоо үчүн дагы бир себепкер болуп, көпчүлүктүн көңүлүн өзүнө бурууда.

«Канықей Апа» булагынын айланасына жашылдандыруу жана көрктөндүрүүгө көңүл бөлүнүп, зыяратка келген адамдардын ыйык жайына айланып баратат. Азыр Кыргыз Улуттук «Манас Ордо» комплексинин жетекчилиги тарабынан атайын шайык (кароолчу) бекитилген.

Канықей апанын булактары

Айчүрөк апанын булагы

Айчүрөк апанын булагы

Бул Канықей апанын булагынан бир азыраак ылдыйлата, Акжар айылынын этегинде жайгашкан. Айчүрөк ак куу кебин кийип, удургуп аккан булактын боюнда Семетейди күтүп, анын колундагы Ак шумкарын ала качкан жер. Ал кийин Айчүрөктүн булагы аталып калган.

Чачыке

Кең-Кол ичиндеги Семетейдин аялы Чачыкейдин өргөөсү тигилген өзөн. Күнтийбестин маңдайдагы жашыл шибери көйкөлгөн, малга, жанга жайлуу кооз жер. Айчүрөк ак куу кебин кийинип келгенде, Чачыкейге ушул жерден жолуккан экен.

МАНАС ОРДО
ТАЛАС

Кыргыз улуттук «Манас ордо» комплекси
Манастын күмөөзу
«Манас» эпосунун музейи

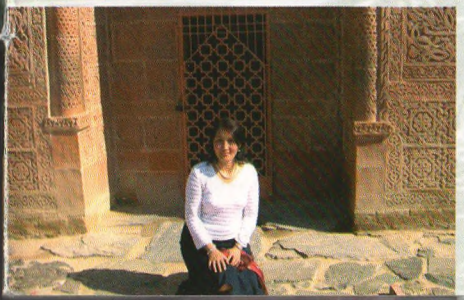

Өркүндөй бер, Улуттук комплекс!

Элибиз өткөн тарыхын, жашоо-турмушка болгон ой-жорумун, келечектен күткөн мүдөө-максатын, үрп-адатын, салт-санаасын "Манасында" укумдан тукумга өткөрүп, уламалап айтып келген. Эркин мамлекеттүүлүктү эңсөө, Атажуртун сүйүү, элдин биримдигин, ынтымагын туу тутуу, гуманизм идеялары эпикалык дастаныбыздын өзөгүн түзөт. Улуттук идеабыздын тамыры мына ушул түбөлүк соолгус гүлазыктан азыктанат. Айкөл Манастын арбагына таазим жасап, Жараткандан жанына, элге-журтка жакшылык тилеп, зыяратчылык жасоо, "Манас" эпосунун керемет дүйнөсү менен таанышуу-элибиздин түбөлүк улуу рухун аздектеп жана ага, өз элинин кулуну катары, терең сыймыктануу деп түшүнүшүбүз керек. Зыяратчылардын көпчүлүгү ыйык жайга келгенде жан дүйнөлөрү арууланып, сезимдери бөтөнчө таасирлерге бөлүнүп каларын көп айшат. Ал керемет таасирлер-Айкөл Манастын, анын Кырк Чоролорунун, дүйнө элдеринин аксакалдарынын бири болгон кыргыз элинин улуу руху, жан дүйнөсү.

Кумдай куюлган сансыз жылдар өттү. Элибиз башынан бактылуу күндөрдү, азаптуу түндөрдү өткөрдү. Далай тарыхый окуялар өткөн аймак, жер элдин эсинде бекем сакталып калат да, анан жылдар жылып, мезгилдер өтүп, бара бара ал жер эл ыйык туткан мазарлуу жайга айланат. Андай жер энергиялуу келип, тилеген тилегиң жараткан Теңирге түз жетет дешет.

Манастын арбагына таазим жасоо ар бир кыргызстандык атуулдун ыйык парзы болуп калууга тийиш. Өз элинин асыл нарктарын барктай билген адам өзүн өзү барктай билет. Өзүн өзү тааныган адамдын көөнү таза, көкүрөгү билимдүү болот, Ата журту үчүн ак дилинен кызмат кылат. Аруу түшүнүктүү патриот адамдары көп болгон эл дүйнөлүк цивилизация менен тең адымдап өнүгө алат.

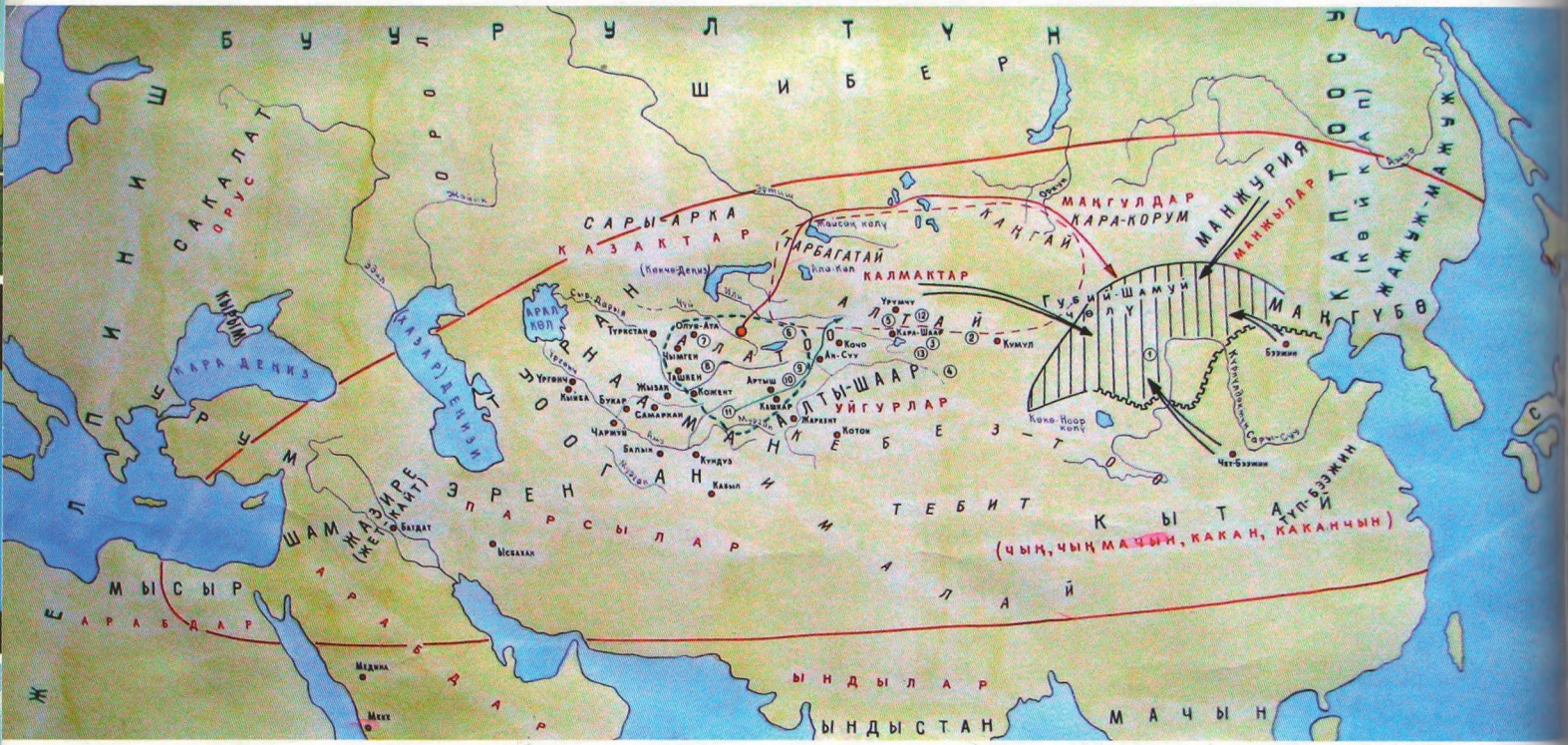
"Манас Ордого" күн сайын зыяратчылар келишет. Эл аягы үзүлбөйт.

Улуттук комплекске чет элдик туристтердин келиши жылдан жылга көбөйүп баратат. Индиядан, Голландиядан, Финляндиядан, Австриядан, Швейцариядан, Белгиядан, Болгариядан, Венгриядан туристтер келип, "Манас" жана Манас Ордо туурасында бай маалыматтарды алып кетишкен.

Айкөлдүн Ордосу-элдики, келечек муундуку. Арабдар Хеопс баш болгон пирамидаларын жанында жаткан ташына чейин бекем кайтарып, аздектеп мамиле жасашат. Алар таш менен дүйнөнүн жети кереметинин бирин тургузушса, кыргыздар адамдын акылын айран кылгандай деңгээлде көркөм сөздөн кайталангыс руханий улуу мурас тургузган элибиз. Эпикалык өнөр жагынан алганда "Манас" эпосу жалпы адамзаттын кайталангыс маданий мурасы болуп саналат. Андыктан "Манасыбыздын" жана Манас Ордобуздун дүйнө коомчулугунун арасында дагы көкөлөп, кеңири тааныла беришине аракеттенишибиз керек.

Улуу "Манас" эпосу элибиздин түбөлүктүү эпикалык чыгармасы. Демек, Улуттук Манас Ордо комплекси да түбөлүктүү! Өркүндөй бер, Улуттук Ыйык жай!

“МАНАС” дүйнөсү

«Манас» эпосу музейинде илинген (кол менен чийилген) «Манас» дүйнөсү картасы «Манас» эпосунун 1000 жылдыгына карата Т.Эшенкулов, С.Өмүрзаков, А.Байбөрүев тарабынан түзүлгөн. Бул карта Сагымбай Орозбаковдун варианты боюнча түзүлүп, айрым учурда кошумча маалыматтар менен бирге, Саякбай Каралаевдин вариантары пайдаланылган. Картага эпосто кезиккен жер суу аттары (көлдөр, дарыялар, шаарлар, жерлер, этностор, өлкөлөр, морфологиялык түшүнүктөр ж.б.) табыгый чөйрөгө ылайыкталып, табылгандары гана киргизилген. Ошондой эле эпостун негизги окуялары (Чоң казат, ээликтер, ар кандай багыттар ж.б.) алардын аттары жазылып, цифра менен белгиленген.

Китепчеге киргизилбеген «Манас» дүйнөсүнүн уландысы», «Талас «Манас» доорунда» карталары «Манас» дүйнөсү» картасын улантып, аны ар тараптан толуктап турат.

Урматтуу зыяратчылар, экскурсоводдор карталарда камтылган мейкиндиктер жана аймактар боюнча, Сиздерге кыргыз элинин улуу эпикалык чыгармасы кучагына сыйдырган жерлер жана окуялар боюнча кызыктуу баяндама жасап берет.

Кечки көрүнүш

Редактору: **Ормош ЧОЮНБАЕВ**
Тексттерди даярдагандар: **Нуржигит СЕЙДАЛИЕВ**
Козубек ИМАНКУЛОВ
Фото сүрөттөрдү тарткан: **Кудайберген КЕНЖЕГАРАЕВ**
Дизайнери: **Жүзүр ӨЗҮБЕКОВ**

Китепчеге "Манас" эпосунун 1000 жылдык юбилейиндеги сүрөттөр пайдаланылды.
Китепче Талас областтык "Талас турмушу" гезитинин редакциясынын компьютердик бөлүмүндө жасалгаланды